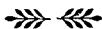

adja a legtöbb lehetőséget az étellel kapcsolódó tanításra, a legtöbb hasznos ismeret forrása, és nagyon jelentős szerepe van az ismeretek kialakításán túl az értelmi képességek, a különböző készségek és szokások kifejlesztésében, amelyek nélkül nem teljesülhet ki a sokoldalúan fejlett szocialista embereszmény megalapozására irányuló tevékenységünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. *Arató—Békés—Faragó—Nyerges—Soós*: Környezetismeret kézikönyv az ált. iskolák 4. osztályának tanítói részére, 1965. — valamint a 3. osztályának tanítói részére, 1965.
2. *Bogojavlenszkij—Mencsinszkaja*: Az iskolai ismeretelsajátítás pszichológiája, 1965.
3. *Elkonyin*: Gyermeklélektan, 1964.
4. *Kelemen László*: Fejlődéslélektan. Tanárképzős jegyzet, 1963.
5. *Kiss Tihamér*: Gyermeklélektan. Tanítóképzős jegyzet, 1966.
6. *Lénárd Ferenc*: A problémamegoldó gondolkodás, 1964.
7. *Nagy Sándor*: A tényanyag kiválogatásáról, A tanító munkája, 1966. 2. sz.
8. *Nowogrodzki*: Fejlődéslélektan, 1963.
9. *Rubinstein*: Az általános pszichológia alapjai, 1964.
10. *Tóth Árpádné*: A környezetismeret módszertana. Tanítóképzős jegyzet, 1965.

DR. SZÖRÉNYI JÓZSEF

főiskolai docens

3. osztályos népköltészeti anyag felhasználása a hazaszeretet mélyítésére

A tantervi utasítás előírja, hogy a közmondásokkal tegyük világosabbá a tanulók előtt az egyes olvasmányok mondanivalóját, emeljük ki a népi hősök jellemvonásait, és a mesékkel, mondákkal neveljük tanítványaink kedélyét, *mélyítsük hazaszeretüket*. (Tanterv és Utasítás 34. o.)

A harmadikos olvasókönyvben szereplő mesék és mondák a fenti cél érdekében igen jól felhasználhatók. Minden mese határozottan tagad valamit, ami idegen a szocialista társadalom erkölcsétől, és fontosnak mutatja azt, ami valóban lényeges és értékes. A mese hőse mindig tiltakozik az adott valóság ellen, ha az méltatlan az alkotásra született emberhez. Az események drámaiságában pedig érzékelhetővé válik az igazság diadala, a jó győzelme. Az olvasókönyv meséinek mondanivalóját ez a közmondás foglalja össze: *Többet ésszel, mint erővel*. Az élmény tartós életét azzal biztosítják az egymást követő mesék, hogy mindegyik hozzáad valamit ehhez az igazsághoz, és az ilyen módon eleveenebbé, tartalmasabbá válik.

A *mondákban* új fényt kap ez a régi igazság, valóságosabb izgalmat kelt, hiszen az események itt már nem általános emberi, hanem nemzeti kerethez kapcsolódnak. A monda hőséhez való tartozást a tanuló mélyebben átéli, erősebben azonosul vele szemléletben, magatartását pedig a cselekedetek mértékének veszi. I. László, Mátyás király, Petőfi és Kossuth nemcsak képesek jót tenni, hanem mindig meg is teszik, amit a nép érdeke kíván. Cselekedeteik nyomán a gyermek rájön, hogy a hatalom is csak eszköz annak érdekében, hogy az embert ne alázhassák meg, és a becsületes emberekkel senki se hatalmaskodhassék.

Ezeknek a művészi alkotásoknak a mondanivalója, feloldást, katharizist teremtő hatása az egyes olvasási órákon csak akkor érvényesülhet, *ha témában gondolkodunk*.

Ez azt jelenti, hogy tisztában vagyunk a mesék és mondák összefüggő mondanivalójával, és azzal is, hogy ezt a mondanivalót csak *egységben* lehet eredményesen feldolgozni. Csak ha átgondoltuk az egész témát, az egyes órák logikai menetét, ha tehát világosak az összefüggések, akkor tervezhetjük és oldhatjuk meg azokat a nevelési feladatokat, amelyeket a tantervi utasítás meghatároz.

Első feladatként azt kell rögzítenünk, hogy *a mesék mondanivalója: többet észszel, mint erővel*. Ehhez kapcsolódóan *nevelési feladatunk*: lehetővé tenni, hogy a tanulók minél többször átélhessék annak a felismerésnek az örömét, hogy többet használhatunk embertársainknak, többet segíthetünk másokon, ha eszünket használjuk, és nem cselekszünk elhamarkodottan. — *A mondák* azt hirdetik, hogy a nemzet nagy fiai bátorságukkal, eszükkel, hatalmukkal mindig a nép érdekeit szolgálták. Ezek a cselekvésre is vonatkoztatható felismerések azt tudatosítják tanítványainkban, hogy öröm és büszkeség olyan közösségekben élni, amelyben mindenki pontosan teljesíti kötelességét.

Ha a téma nevelési feladatát meghatároztuk, akkor ez a tervezés eldöntően befolyásolja az egyes mesék, mondák *feldolgozási módját* is. Ahhoz, hogy a gyermek felismerhesse az összefüggéseket, eljuthasson a mesék és mondák leglényegesebb mondanivalójához, elsősorban jól átgondolt *kérdésekre* van szükség. Ha témában gondolkodunk, ha tehát az egyes órák logikai menete világos számunkra, akkor a gondolkodási folyamatot irányító, a lényeg kiemelésére törekvő legfőbb kérdések is tisztán állnak előttünk.

A mesék tárgyalásakor először mindig azt kell vizsgálnunk: *Ki jutott bajba?* Rendszerint a szegény ember: a csikáját vesztett panaszos, a királynővé lett gulyás leánya, a rózsét talicskázó ember, a szegény vándor és a kapzsi Csun szolgahada. Csak egyetlen esetben kerül nehéz helyzetbe a gazdag ember, a szánkóban ülő uraság. (*A két Fagy* c. mesében.) Őt azonban nem sajnáljuk, mert dologtalan élete hozta vesztélybe.

A tanulók gondolkodását a következő kérdéssel irányítjuk: *Mi idézte elő a szegény ember nehéz helyzetét?* — Ilyen módon tudatosítjuk az emberi közösség szempontjából ártalmas tulajdonságokat: *a gondolkodásban jelentkező kényelmet*, (A király azt tartotta, hogy azé a csikó, aki után megy.) *az igazságtalanságot*, (A gulyás leánya fontosabbnak tartotta az igazság védelmét, mint egyéni érdekét.) *a rosszindulatot*, (A gazdag ember alapos ok nélkül törvény elé állította a szegényt.) *a szívteleniséget* (Egyetlen jószívű ember sem akadt a faluban.) és *a kapzsiságot*. (Csun története.)

A mesék tárgyalásának további menetét a következő kérdés határozza meg: *Hogyan küzd a hős a bajok ellen?* — A gulyás lánya furfangosságával túljár a király eszén. A rózsét talicskázó ember előrelátó. Kikövetkezteti, mi történik, ha némának tettei magát. A vándor rászedi a szívtelen, de kíváncsi embereket, a szegényeket képviselő titokzatos idegen pedig csapdát állít a kapzsi Csun számára.

Minden egyes mese elemzése elvezet annak a felismeréséhez, hogy *a bajba jutott szegény ember ügyességgel, leleményességgel túljár az urak eszén*. A tanuló a váratlan fordulatok nyomán ismételten átéli az ész diadalát. Joggal következtet arra, hogy érdemes gondolkodni, résen lenni, mert csak így érhetjük el céljainkat. Így bontakozik ki számára egy-egy közmondás szépsége, felismerve abban népünknek azt a törekvését, hogy évszázados tapasztalatát átadhassa az utódoknak, és megkímélje őket a felesleges kudarcoktól. A mese mondanivalójának lényegéhez hozzátartozik annak az eldöntése, hogy a szereplő hős esztét, ügyességét a saját, avagy *a közösség érdekében* használja-e fel.

A *mondákban* is ellentétes erők mérkőznek egymással. Ez a körülmény, akárcsak a mesében, megkönnyíti a gyermek tájékozódását. Rokonszenve, érdeklődése a pozitív hős felé fordul, a visszahúzó erők iránti ellenszenve pedig nőttön nő. A szembenálló erők küzdelme is rendszerint a „többet ésszel, mint erővel” alapján dől el, azonban a mondai hős mindig *a nemzete érdekeit tartja szem előtt*.

A *kevély Kereki* c. mondában a gazdag ember fölényeskedése, gögje és hiúsága ellenszenvet vált ki a gyerekből, és már az első pillanattól kezdve a falu népéhez tartozónak tekinti magát. Azonosul a néppel, úgy érzi, róla is szó van, hiszen reá és mindenkire nézve veszélyt jelentenek a kevély Kereki-féle emberek. Itt is első kérdésünk: *Ki jutott bajba?* — A gögös ember iránti ellenszenvet még fokozhatjuk, ha azt kérdezzük: Mit várhatott volna Kerekitől a porrá égett falu népe? — A nép nyomora iránt érzéketlen Kerekivel szemben az ellenszenv már tetőfokra hág, és amikor a kevély ember kivagyiságát fitogtatja, akkor a gyermek érdeklődése már az idegen diák felé fordul, aki legérzékenyebb pontján támadja Kerekit. Arra a kérdésre: *a diák-ember hogyan tudta megnyerni ezt a szellemi párviadalt?* — ugyanúgy felelhetünk, mint a mesék elemzésekor: ésszel, ügyességgel. A csúfos vereséget szenvedett Kereki szégyenében elvágat a küzdelem színhelyéről.

A diák teljes győzelmének felismerését felfokozott bírálat: józú nevetés követi, amely egy nagyon káros társadalmi magatartást ítél el. A gyermek úgy érzi, nagy nyomás alól szabadult fel, mert a falu népét és az őt is fenyegető veszély már elmúlt. Az érzelmi hatás elmélyítése céljából azt kérdezhetjük: *Miért cselekszik szívünk szerint a diák?* — Nyilvánvalóan azért, mert eszét, ügyességét, bátorságát a káros társadalmi jelenségek elleni harcra, a nép érdekeinek védelmére fordítja.

Hogy az átélést teljessé tehessük, és biztosíthassuk a gondolat és érzelem egységét, még azt kérdezhetjük: *Miért érnük hálát a tovasiető diák, Petőfi Sándor iránt?* Azért, mert a győzelem eredményét nem tartotta meg magának, hanem szétosztotta a rászorulóknak között. Miután a tantervi utasítás azt kívánja, hogy emeljük ki a mesei és mondai hősök tulajdonságait, összehasonlíthatjuk a diák és kevély Kereki jellemvonásait, és azt kérdezhetjük a tanulóktól: *Mit okoz embertársainak az önző és az önzetlen ember?*

A *kolozsvári bíró* c. monda tárgyalásakor változatlan az alapállásunk. A közösséghez tartozás a valóságban is védelemet jelent. Ha veszély fenyegeti a közösséget, akkor az bennünket is nyugtalanít. Már az első sorok elolvasása nyomán együtt érez a gyermek Mátyás királlyal. Miért? Mert nem volt nyugalma, ha neszét vette, hogy itt vagy ott sanyargatják a népet. Mátyás maga is beáll a nép fiai közé, ő is hordja a fát a bíró udvarába.

A logikai menet azt kívánja, hogy itt is tisztázzuk a népet fenyegető veszély okát. Kérdésünk tehát: *Miért tiltakozunk a bíró eljárása ellen?* — Mindjárt összehasonlítást is végeztethetünk, megkérdezvén a tanulókat: *Mi az egyező Kevély Kereki és a kolozsvári bíró eljárásában?*

Ebben az esetben is könnyen tudatosíthatjuk a tanulóknak, hogy a Mátyás királyféle emberi magatartás védelmet, biztonságot és örömet jelent a közösség tagjai számára. Miért? — Mátyás következetesen küzd az igazságtalanság ellen, és lesújt a nép ellenségeire. Felvetődik a kérdés: *Miért védte önfeláldozó módon a nép érdekeit?* Azért, mert féltette, szerette népét. Már itt eljuthatunk ahhoz a nagyobb általánosításhoz, hogy nemzetünk nagy fiai tehetségükhöz, helyzetükhöz híven, mindig igazítani, változtatni akartak az életen, hogy népünk sorsa jobb lehessen.

Mátyás király magatartására gondolva feltehetjük tanítványainknak a kérdést: *Mit jelent szeretni a hazát?* — Ügyességet, leleményességet, önzetlen cselekedetet, esetleg áldozatot is a közösség, a nép érdekében.

A Mátyás király és az öreg szántóvető c. olvasmány tárgyalását már azzal a kérdéssel kezdhethetjük: *Ki az, aki megszívoelte ezt a közmondást: többet ésszel, mint erővel?* Bár ebben a mondában is küzdelem folyik az urak és a népet képviselő öreg szántóvető között, mégis itt nincs veszélyről szó. Az urak megtréfálása is jó alkalom Mátyás király számára, hogy kimutassa népe iránti szeretetét. Itt tehát az lehet a kérdésünk: *Mire használta fel a király az urak megtréfálását?* — Nyilvánvalóan arra, hogy megsegítse, szolgálhassa népét. A király eljárása tehát azt példázza, hogy ha szeretjük népünket (a dolgozó embert, szüleinket, osztálytársainkat), akkor alkalmat is találunk annak igazolására.

I. László király idején (*A cserhalmi ütközet*) nagy veszélyben volt az ország. Azt kell megvizsgáljunk: *Mit kívánt akkor népünk érdeke?* — Harcot az ellenség ellen. *Miért gondolunk hát büszkeséggel László király tetteire?* — Bátran harcolt, és önfeláldozó módon mentette meg egy magyar leány életét. *Mire készítette a királyt hazája iránti szeretete?* — Halálmegvető bátorságra, ügyességre, önfeláldozásra.

A Kossuth és az őrszem c. olvasmány tárgyalásakor a tanulók beleélik magukat az egyszerű katona helyzetébe, és a veszélyeztetettség érzését is átéli. *Mi idézi elő ezt az érzést?* — Ebben az esetben mások hanyagsága, kötelességmulasztása, nemtörődömsége. Összehasonlítva Mátyás király és Kossuth cselekedetét, azt kérdezhethetjük: *Kinek az érdekeit védik?* — Mindketten mindig a közösség javát szolgálták. Kossuthot nyugtalanította az egyszerű katona helyzete. Azonnal segített is rajta. A napos tisztet pedig arra figyelmeztette, hogy nemcsak az őrszemnek, hanem parancsnokának is pontosan kell ellátnia a szolgálatot.

Az olvasmány mondanivalója: a nép érdeke, a haza szeretete azt kívánja, hogy mindenki pontosan teljesítse kötelességét, akármilyen őrhelyen is álljon. A monda nyomán nem marad bennünk kétség afelől, hogy a tiszt a jövőben már nem fogja elmulasztani kötelességét.

Csak a témában való gondolkodás alapján lesz nyilvánvaló, hogy az olvasmányok mondanivalója lényegében ugyanaz. Azonban mégsem fárasztanak el, ha a gondolkodás folyamatát megtervezzük, kérdéseinkkel tudatosan irányítjuk, és így tanítványaink újból és újból átélhetik az összefüggések felismerésének izgalmát. Az érzelmre gyakorolt hatás is állandóan megújul, hiszen minden egyes olvasmány végén mintegy ott lappang ugyanaz a kérdés: vajon féltjük-e úgy népünket, ahogyan a szereplő hősök féltették, és követjük-e példájukat?

IRODALOM:

Bakonyi Pál—Fehérvári Gyula: A tanítási órán folyó munka irányítása és ellenőrzése. Budapest, Tankönyvkiadó, 1956.
Tanterv és Utasítás az ált. isk. számára, Budapest, 1963.

